Dingen die ertoe doen!

Het Rijksmuseum en het vrouwenkiesrecht 1920-2020

Mineke Bosch

Abstract: In this contribution Mineke Bosch connects to Rosemarie Buikema's work with the Museum of Equality and Difference which aims at inspiring museum and exhibition curators to tell more complex stories that include postcolonial and gender perspectives. Bosch focuses on the importance of objects for the history of women and gender, and the value of historical knowledge about women and gender for museums and heritage institutions. She does so by discussing many aspects of the making of the exhibition *Strijd! 100 jaar vrouwenkiesrecht* (Struggle! 100 Years of Women's Suffrage) in the Groninger Museum in 2019. The exhibition through its objects not only changed the story of women's suffrage, it also enlarged 'suffrage literacy'. This in turn led to the recognition and acceptance of objects from this historical episode by museums.

Keywords: objects, heritage, museum, gender, suffrage, suffrage literacy

Inleiding: een kiesrechtspeldje in het Rijksmuseum

Het Rijksmuseum aanvaardde in het najaar van 2020 een minuscuul object: een speldje van geel koper en email in de vorm van een kiesrechtvlaggetje, dat ooit toebehoorde aan Klaasje Tuinder, onderwijzeres aan een bewaarschool op Texel. De draagster van het speldje die in de familie bekendstond als 'de feminist' kwam uit een vissersgezin waarvan de vader al toen zij twee was omkwam bij een scheepsongeluk. Dat haar naam Klaasje Tuinder in de gedrukte annalen van de beweging verder niet is te vinden laat zien dat deze groter was dan alleen de vrouwen in de voorste gelederen waartoe geschiedenis vaak wordt verengd.

De schenking door de kleindochter van een nicht van Klaasje, Cora Laan, viel zo'n beetje samen met de start van het project *Vrouwen van het Rijksmuseum* dat officieel van start ging in 2021. Doel van het project is om door onderzoek naar

Ponzanesi, S., K. Thiele, E. Midden, D. Olivieri & T. Oorschot (eds.), *Transities in kunst, cultuur en politiek | Transitions in Art, Culture, and Politics*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2023
DOI 10.5117/9789048560110_BOSCH

Kiesrechtspeldje (met bijpassend doosje) dat als voorbeeld diende voor de merchandise bij de tentoonstelling Strijd! in het Groninger Museum.

vrouwen en gender in de collectie het museum diverser en inclusiever te maken. Maar ik ben zo vrij de schenking op zijn minst gedeeltelijk op het conto te schrijven van de grote tentoonstelling *Strijd! 100 jaar vrouwenkiesrecht*, die tussen 20 maart en 14 september 2019 plaatsvond in het Groninger Museum (zie Bosch, 2019).[1] Een replica van ditzelfde speldje (177) uit de collectie van het Groninger Museum vond toen als *merchandise* bij de tentoonstelling de weg naar een gretig publiek.

Minstens zo belangrijk als de schenking was de aanvaarding van het speldje door het Rijksmuseum. Deze laat zien dat dit nationale museum van geschiedenis en kunst in de loop der tijd een ruimhartiger standpunt heeft ingenomen aangaande het toelaten van ‘andere verhalen’ dan de standaardgeschiedenissen van witte mannen honderd jaar geleden. Toen namelijk, om precies te zijn in het voorjaar van 1921, verbood de toenmalige minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap het Rijksmuseum een portret van Aletta Jacobs te aanvaarden (37; zie ook Bosch, te verschijnen).

Dat portret werd gemaakt door Isaac Israëls in opdracht van de vrouwenkiesrechtbeweging met het doel voor haar, als representant van wat zij zagen als een cruciale ontwikkeling in de Nederlandse geschiedenis, een plaats op te eisen in

1 Niet bedoeld als catalogus is in het boek *Strijd!* Ruimschoots gebruikgemaakt van de objecten en visuele beelden die ook op de tentoonstelling te zien waren om de geschiedenis van het vrouwenkiesrecht te vertellen. De tussen haakjes geplaatste cijfers verwijzen naar pagina’s waarop de objecten in het boek zijn afgebeeld.

Portret van Aletta H. Jacobs door Isaac Israels (1920), geweigerd door het Rijksmuseum (Groninger Museum).

het nationale geheugen. De feministische strijd om representatie ging ook toen al verder dan de politiek. Historische kennis over gender heeft een cruciale rol gespeeld in het zichtbaar maken van vrouwen in heden en verleden, maar ook in het begrijpen van hun grote onzichtbaarheid. Feministische historici hebben laten zien dat vrouwen er in het verleden natuurlijk altijd waren, maar dat zij steevast door de gehanteerde parameters van historisch belang uit de (canonieke) verhalen over het verleden zijn weggeschreven. Musea en erfgoedinstellingen zouden meer gebruik van deze kennis kunnen maken in hun streven naar diversiteit en inclusie: niet alleen meer willen weten en laten zien van en over vrouwen in het museum, maar ook van de structuur van in- en uitsluiting die vrouwen een plaats wees die hen grotendeels aan het zicht onttrok. Tegelijkertijd kunnen genderhistorici/theoretici veel leren van de museale omgang met objecten, en over

wat objecten doen in de overdracht van kennis. In samenspraak denk ik dat er nieuwe verbindingen kunnen worden gecreëerd en nieuwe visies op esthetisch of historisch belang kunnen ontstaan, zodat vrouwen of gender niet een 'hoofdstuk apart' blijven, maar volledig onderdeel van en geïntegreerd in alle verhalen die over het verleden kunnen worden verteld.

In deze bijdrage wil ik aan de hand van enkele facetten van het maken van de tentoonstelling *Strijd!* (2019) het historische belang van 'dingen' en de museale aspecten van historische kennis over gender nader belichten. Ik haak daarmee aan bij het *Museum of Equality and Difference*, dat mede door Rosemarie Buikema een belangrijk platform biedt voor het denken over de vraag hoe musea ruimte kunnen maken voor complexere verhalen – in hun tentoonstellingen maar ook in hun collectievorming –, waardoor meer mensen zich aangesproken kunnen voelen (zie bijvoorbeeld Buikema et al., 2019). In een bijdrage aan het congres *Telling Lives in Science* (2022) over strategieën van feministische kennisproductie en – verspreiding zet Buikema uiteen hoe haar strategie altijd heeft bestaan uit een *balancing act* van mainstreamen aan de ene kant en werken op het scherp van de feministische snede aan de andere kant; zorgen dat de kennisontwikkeling op het gebied van gender doorgaat en haar weg vindt naar onderwijs en onderzoek, maar tegelijkertijd laten zien hoe die kennis relevant is voor al het denken in en buiten de universiteit. Het gaat haar steeds om het repareren van structuren zodanig dat de aanwezigheid van ondergerepresenteerden een vanzelfsprekendheid wordt in plaats van een detail, een bijzondere categorie of een afwijking van de status quo. Waarna zij opmerkt:

> This strategy of working through the old structures and eventually work on strategies of repair has brought me the most joy in my collaborations with artists in museums in the context of what has become known now as the Museum of Equality and Difference (MOED). (Buikema, 2022)

Hoewel in Buikema's werk vooral kunst centraal staat, en in mijn werk geschiedenis, herken ik de *balancing act* én het plezier van het denken over gender in museale representaties, niet in de laatste plaats vanwege de grotere publieke receptie ervan. Daarvan doe ik graag verslag.

Bekentenissen

Laat ik beginnen met een bekentenis. Toen ik na een lange periode van onderhandeling begin 2018 mijn allereerste schreden zette op het pad van het maken van een tentoonstelling ter gelegenheid van honderd jaar vrouwenkiesrecht in het Groninger

Museum, samen met conservator Egge Knol, had ik er heimelijk nog steeds niet al te veel vertrouwen in dat het ons zou lukken om een hele vleugel bestaande uit zeven à acht ruimten in te vullen. De systematische onderwaardering van vrouwen en hun geschiedenis had ook deze uitzonderlijke periode in de emancipatie van vrouwen getroffen. Verschillende vrouwen en vrouwenorganisaties hebben dan ook de nodige strijd geleverd om de nationale viering van honderd jaar algemeen kiesrecht niet in december 2017, maar in 2019 te laten plaatsvinden. Uiteindelijk gaf Tweede Kamervoorzitter Khadija Arib in september 2017 de doorslag: pas in 2019 zou honderd jaar algemeen kiesrecht voor mannen én vrouwen worden gevierd (Bosch, 2021). Omstreeks die tijd viel ook het besluit om in het Groninger Museum een geheel hieraan gewijde tentoonstelling te maken. En ik wilde mij natuurlijk niet laten kennen!

Maar ik moest als academisch gevormd historicus ook over mijn eigen schaduw heen springen. Historici – ook genderhistorici – waren tot voor kort vrijwel blind en doof voor andere dan tekstuele bronnen voor verhalen over het verleden. Niettemin heb ik altijd belangstelling gehad voor de materiële erfenis van de vrouwenkiesrechtbeweging, misschien omdat mijn loopbaan begon in het toenmalige Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV, tegenwoordig Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis). Dat was toch altijd meer geweest dan een ‘gewoon’ archief. Ook is het boek van kunsthistorica Lisa Tickner *The Spectacle of Women* (1987), over de spectaculaire verschijningsvormen van het kiesrechtfeminisme in Groot-Brittannië, een grote inspiratiebron geweest. Mijn eerste handeling in het kader van de tentoonstelling was dan ook het doorzoeken van mijn eigen onderzoeksarchief. Dat bestaat naast vele meters tekstbronnen uit een verspreide en niet-gesystematiseerde verzameling aantekeningen, knipsels en verwijzingen naar afbeeldingen en objecten die onder andere gerelateerd zijn aan de vrouwenkiesrechtbeweging in Nederland. Die zijn mij uiteindelijk goed van pas gekomen.

Hall of Fame

Het prachtige schilderij *Suffragettes* (10, 19) door Marinus van Raalte konden wij bijvoorbeeld achterhalen door een bewaarde (ongedateerde) recensie (door Truus Ruiter) uit de jaren negentig van een tentoonstelling in het Drents Museum in Assen waarop dat werk werd getoond en – enigszins toevallig – in de krant werd afgedrukt.

Via het museum kon de particuliere eigenaar daarvan worden opgespoord. Een handgeschreven notitie op een systeemkaartje leidde naar het (kleine) portret van Wilhelmina Drucker (36) dat ik ooit in de jaren tachtig had zien hangen in

het Haagse kantoor van de Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen. Uit een andere aantekening op een systeemkaartje bleek dat ik toen al naspeuringen deed naar het statige portret van de mooie Mia Boissevain (34, 39) door de beroemde portretschilder Thérèse Schwartze. Het enige spoor dat leidde naar dat werk was een slechte zwart-witafbeelding in de derde herziene druk en de latere reprint van *Van moeder op dochter*, het handboek over de geschiedenis van de vrouwenbeweging in Nederland (Posthumus-van der Goot, 1978 [1948]). Op vergelijkbare wijze leidde een opmerking over geschilderde portretten van het echtpaar Buisman in een interview uit 1968 met de maatschappelijk betrokken jubilerende kiesrechtvrouw en latere politica H.C. Buisman-Blok Wybrandi (41) uit Leeuwarden naar een schilderij door Piet van der Hem dat op de zolder van een kleindochter bleek te staan. Voor de tentoonstelling was dit portret door deze bekende schilder tevens een aanwinst in combinatie met de politieke tekeningen of cartoons die Van der Hem maakte over het vrouwenkiesrecht voor de voorpagina van de *Nieuwe Amsterdammer* (322, 325). Niet alles stond trouwens op papier. Het gave portret van Frederike van Balen-Klaar (38) door Rudi Zeller, dat vaag was afgebeeld in de semi-autobiografie *Frederike*, kon via historicus Gijs van der Ham worden achterhaald (Balen, 1947). Hij had mij ooit, lang voordat hij conservator werd in het Rijksmuseum, toevertrouwd een kleinzoon van haar te zijn.

De aandacht voor portretten in de aantekeningen werd versterkt door de spoedcursus tentoonstelling-maken die ik kreeg door de samenwerking met Egge Knol. Deze leidde ons in korte tijd langs diverse tentoonstellingen in Amsterdam, Londen en Frankfurt. Een eerste belangrijk inzicht dat wij hierdoor opdeden, naast een hernieuwde, onderzoekende blik op de verzameling posters, kaartjes en lepeltjes, broches, linten en speldjes, afkomstig van de Vereeniging voor Vrouwenkierecht (VvVK) – misschien vooral tijdens een bliksembezoek aan de National Portrait Gallery in afwachting van de ons toegewezen tijd voor de tentoonstelling *Voice and Vote* in het nabijgelegen parlementsgebouw – was de kracht van geschilderde portretten (Takayanagi, Unwin en Seaward, 2018). Zo maakte het levensgrote schilderij van de militante suffragette Christabel Pankhurst, in vol ornaat, grote indruk. Maar ook in Frankfurt werden enkele imposante vrouwenportretten getoond die het geheugen schraagden (Linnemann, 2018, 20-21).[2] Deze indrukken, in combinatie met de verspreide aanwijzingen in mijn archief, leidden tot onze wens een *hall of fame* te maken. Deze zaal zou het hart van de tentoonstelling vormen.

2 Zie met name de portretten van Lina von Schauroth (te paard), de arts Elizabeth Winterhalter en kunstenares Ottilie W. Roederstein.

Het hele land…

Daarna begon het systematischer verzamelwerk van objecten en een analyse van hun gebruik met een uitgebreid bezoek aan Atria voor een duik in de IAV-collectie.[3] Voor het eerst bezag ik daar alle kiesrecht gerelateerde objecten met een nieuwe blik. Vrijwel niets bleek bij nadere beschouwing te zijn wat we dachten dat het was, zo leerde ik van mijn deskundige 'partner in crime'. De zogeheten zilveren 'appelmoeslepel' die volgens de beschrijving ooit door Cornelia Kehrer-Stuart zou zijn gekocht tijdens haar bezoek aan het congres van de IWSA in Londen in 1908, is allesbehalve een zilveren appelmoeslepel, terwijl ook de gelegenheid en het tijdstip van haar aankoop er volkomen naast zitten.[4] Het blijkt een in die tijd in grote hoeveelheden gemaakte Friese geboortelepel te zijn waarop een zilveren afbeelding met het bugelmeisje op een ondergrond met Jus Suffragii ('het recht om te stemmen') is gesoldeerd. Hoe en wanneer die lepel is gemaakt en hoe hij in het bezit kwam van Kehrer-Stuart is onbekend. Zij kan hem bij een speciale gelegenheid hebben gekregen van iemand of meerdere mensen uit de beweging. Maar zeker is dat de lepel niet uit Engeland afkomstig is, en ook dat zij hem niet aanschafte in 1908 tijdens het IWSA-congres in Londen, omdat dat in 1908 in Amsterdam plaatsvond en pas in 1909 in Londen. Ook de kaarten met kinderen die zijn uitgedost in Hollandse folklorekledij en roepen om "Kiesrecht voor moeder" (176) zijn, anders dan we zouden denken, niet (helemaal) in Nederland gemaakt. De kaarten zijn afkomstig uit de serie Hollandse kinderen, getekend door de Oostenrijkse illustrator Karl Freitag. De afdeling Apeldoorn wist kennelijk beslag te leggen op een partij of heeft de kaarten speciaal besteld om er vervolgens verschillende uitspraken op te laten drukken. Opvallend is dat juist in de bewaarde objecten en andere propaganda-uitingen de regionale spreiding van het kiesrechtactivisme tot in het hele land tot uitdrukking komt. Zo bracht Haarlem kaarten met Kenau Simonsdochter Hasselaar in omloop, en de afdeling Zeeland *Walcherse strijdsters voor vrouwenkiesrecht*, uiteraard ook herkenbaar aan hun klederdracht. Deze regionalisering of decentralisering van de beweging kreeg nog extra reliëf door de vondst van vele vaandels.

Vaandelzaal

Bij Atria bleken vijf vaandels van afdelingen van de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht te zijn, hoewel ik altijd dacht (maar ik dacht er niet echt over na) dat

3 Zo genoemd naar het voormalige Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging (IAV) dat na allerlei (gedwongen) fusies opging in Atria.

4 https://hdl.handle.net/11653/obj1003. De beschrijving is nog steeds niet aangepast.

er eigenlijk maar één vaandel was overgebleven van deze vereniging, dat van Alkmaar (227). Dat hing lange tijd zichtbaar in het archief, en toen in 1985 het vijftigjarig bestaan van het IAV werd gevierd met een avondvullend programma, stond dat vaandel pontificaal op het podium. Ik heb denk ik nooit echt beseft dat dit een afdelingsvaandel is geweest, en als zodanig een plaatsvervangende rol vervulde voor het verloren gegane landelijke verenigingsvaandel dat altijd op het hoofdbureau in Amsterdam stond en zodoende te zien is op geposeerde foto's van het hele hoofdbestuur, en waaromheen tijdens demonstraties het hoofdbestuur was te vinden (dus ook op foto's en filmmateriaal). Kennelijk had ik nog nooit echt goed naar al het beeldmateriaal gekeken. Het begon mij pas te dagen dat er nog wel veel meer zou kunnen zijn toen het Groninger Museum het prachtige vaandel van de afdeling Groningen van de VvVK in de collectie bleek te hebben (218, 231). Navraag bij Mirjam Westen, conservator van het Arnhem Museum, leverde op dat ook daar een vaandel werd bewaard, van de afdeling Arnhem (222). Ze had het alleen nog nooit gezien. En als klap op de vuurpijl toonde niet lang daarna de tentoonstelling *1001 vrouwen in de 20ste eeuw* in het Amsterdam Museum een prachtig professioneel vervaardigd vaandel van de afdeling Amsterdam (220), waarschijnlijk ook nooit eerder aan het daglicht blootgesteld, en zeker niet in een vaste opstelling getoond. Het zichtbaar 'huisgemaakte' vaandel uit Ten Boer (228), een dorp onder de rook van de stad Groningen, kwam door een bevriend historica uit Groningen in ons blikveld nadat het generatieslang opgerold – wederom op een zolder – van een van de kleinkinderen van de toenmalige afdelingsvoorzitter E.J. Huizenga-Onnekes had gelegen.

De vaandels versterkten ons beeld van de kiesrechtbeweging als een beweging die in alle stadjes en dorpen werd gedragen door groepen vrouwen. Het heeft mijn begrip van de beweging blijvend veranderd. We konden er uiteindelijk een geheel aan vaandels gewijde zaal mee vullen.

Publieksinbreng en vondsten in publieke instellingen

Omdat onze acties begonnen rond te zoemen, meldden zich ook spontaan erfgenamen van kiesrechtvrouwen en -mannen met interessant materiaal. Ik noem hier de kleinzoon van het actieve vrouwenkiesrecht-echtpaar F.F. en C. Kehrer-Stuart uit Gorcum die interessant archiefmateriaal aanbood mede namens de andere kleinkinderen. Daarnaar gevraagd bleken er bovendien twee door een anonieme schilder/es gemaakte portretten bij de familie te zijn (42-43). In Leeuwarden troffen we bij een andere kleindochter van Buisman-Blok Wybrandi een (al bekend) sierbord aan met Jus Suffragii (354). Daar waren dus meerdere exemplaren van gemaakt, naar onderzoek door de Arnhemsche Fayencefabriek

uitwees, waarschijnlijk ter gelegenheid van het vijfentwintigjarig bestaan van de VvVK. In Nunspeet bleek zich behalve een interessant 'gezinsdagboek' met familiekiekjes een bronzen borstbeeld te bevinden van een van de vrouwen die enkele jaren in het hoofdbestuur van de VvVK had gezeten, D.C. Molijn-de Groot. Ook van Tine Marcus, die een van de oprichters was van de afdeling Leeuwarden van de VvVK in 1899, bleek een portret te bestaan dat haar in 1931 op haar zeventigste was aangeboden door de Nederlandsche Vereeniging van Slechthorenden (44). Het gaf deze 'kleine speler' in het vrouwenkiesrechtveld een gezicht én een rijke historie van activisme in de dovenwereld, waarvoor de basis was gelegd in de vrouwenkiesrechtbeweging.

Kortom, de tentoonstelling begon langzamerhand vorm en substantie te krijgen, maar al deze min of meer toevallige vondsten die steeds meer zicht boden op deze geschiedenis en de tentoonstelling ontsloegen ons niet van een systematische zoektocht in de opslagruimten van lokale en nationale musea en archiefbewaarplaatsen. We ondernamen deze exercitie, deels digitaal (via Adlib) en deels fysiek. Dat leverde toch nog veel materiaal op, zoals het rijke afdelingsarchief van de afdeling Leeuwarden, en enkele unieke vondsten zoals diverse vaandels en, bij het Nationaal Archief, alle in geel en wit uitgevoerde dozen met 160.000 handtekeningen (per dorp en stad) van de grote petitie die in 1914-1915 werd gehouden (289).

Van "geen historische waarde"

Heb ik tot nog toe gesproken over alle successen die we boekten in het zichtbaar maken van de vergeten geschiedenis van de vrouwenbeweging, er waren natuurlijk ook teleurstellingen. Een veelkleurig sierbord (355), uitgegeven ter herinnering aan 9 mei, de dag waarop de kieswet-Marchant werd aangenomen in de Tweede Kamer, waarmee de (op een na) laatste hobbel op weg naar actief algemeen kiesrecht voor vrouwen werd genomen, bleef wat het was: een foto in een veilingcatalogus. Een krachtig portret van Mien van Wulfften Palthe-Broese van Groenou (44), eveneens in zwart-wit afgebeeld in een publicatie van Inge de Wilde, rond 1915 geschilderd door Louise Jama-van Raders, bleek na een vergeefse zoektocht verloren te zijn gegaan, waarschijnlijk tijdens een overstroming ergens in de Verenigde Staten (Wilde, 1992, 30). Hetzelfde geldt voor zowel een groot portret ten voeten uit van Wilhelmina Drucker, gezeten aan haar bureau, door dezelfde schilder, Truus Claes, als het kleine portret dat wel bewaard is gebleven (Bergsma, n.d.). Ook dat zou na voltooiing in het museum hebben moeten komen. Eveneens voorgoed onvindbaar is het vaandel van de afdeling Leeuwarden gebleken, dat volgens de notulen van de afdelingsvergadering op 15 oktober 1919 door het Fries Museum was geweigerd,

"daar het geen historische waarde heeft", zoals het verslag in de notulen van een bestuursvergadering luidt.[5]

(Geen) vrouwenkiesrecht in het Rijksmuseum

Maar de grootste deceptie was toch wel onze zoektocht in het Rijksmuseum, al was ik bekend met de eerdergenoemde weigering van het portret van Aletta Jacobs. Om te beginnen leverde de zoekterm 'vrouwenkiesrecht' zegge en schrijve vier objecten op uit de periode van de vrouwenkiesrechtstrijd (naast allerlei foto's die er niets mee te maken hadden), waarvan bij nadere beschouwing maar twee items onmiskenbaar tot het (Nederlandse) kiesrechterfgoed behoorden: een prachtig (maar wel al bekend) affiche van Johan Thorn Prikker (18) waarmee de VvVK vier jaar na de oprichting was vertegenwoordigd tijdens de grote Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid in 1898 in Den Haag, en een wit-email-met-koper-vlaggetje met de tekst – 'Vrouwenkiesrecht' (eenzelfde als bovengenoemd), gespeld op een dubbel lintje met het opschrift 'Wereldbond voor Vrouwenkiesrecht. Amsterdam 15-20 juni 1908' (131). Andere zoektermen als 'vrouwenbeweging' of 'vrouwenemancipatie', losgelaten op collecties in de Rijksstudio met titels als 'De Nieuwe Vrouw' of 'Feminism and body positivity' leveren nog enkele objecten die direct aan de Nederlandse vrouwenbeweging en/of het vrouwenkiesrecht zijn gelieerd: een toegangsbiljet voor de *Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid* (ontworpen door Jan Toorop) uit 1898, een affiche voor diezelfde tentoonstelling door Suze Fokker en een feestprogramma voor de tentoonstelling *De Vrouw 1813-1913*. Alleen dit laatste object had een directe band met de vrouwenkiesrechtbeweging, zodat er strikt genomen dus al met al maar drie objecten waren die ondubbelzinnig aan de vrouwenkiesrechtbeweging konden worden gelinkt, naast enkele aansprekende maar niet unieke prenten van onder andere Johan Braakensiek en wat verspreide objecten uit de bredere vrouwenbeweging.

Een nieuw verhaal

Eigenlijk is het dus wel een beetje een wonder en prijzenswaardig dat het Rijksmuseum anno 2022 het aangeboden kiesrechtspeldje heeft aangenomen, zeker omdat er al zo'n zelfde speldje in de Rijksmuseumcollectie was, en er ook geen beroemde naam aan verbonden was van een kunstenaar, verzamelaar of eigenaar.

5 Historisch Centrum Leeuwarden, Archief afdeling Leeuwarden van de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht, later Staatsburgeressen, inv.nr. 1c. Notulen 23 okt. 1919, p. 30, 3 november 1919.

De aanvaarding van deze gift heeft onmiddellijk weer nieuwe kennis opgeleverd. Zo heeft nader onderzoek uitgewezen dat pas na het congres van de Wereldbond voor Vrouwenkiesrecht in Amsterdam in 1908, tijdens de zomervergadering in Breda, door de afgevaardigde uit Gorcum het idee naar voren werd gebracht om ook een nationaal insigne te maken. Tijdens de jaarvergadering in januari 1909 werden vervolgens enkele modellen aan de leden getoond, en in de zomer van 1909 werden ze voor *f* 0,35 aan de leden te koop aangeboden. Vergelijking met het speldje uit de collectie van het Groninger Museum dat model had gestaan voor het in de museumwinkel te verkrijgen exemplaar tijdens de tentoonstelling *Strijd!* (2019) wijst uit dat de producent ervan de firma Baumann en Knauber, fabriek voor insignes, medailles enz. uit de Suikerbakkersteeg in Amsterdam is geweest, en niet de zilverfabriek Begeer zoals het doosje suggereerde waarin het speldje van Klaasje Tuinder werd bewaard (177)[6]. Helaas is deze informatie niet verwerkt in de beschrijving van de Women's Suffrage Pin in de rubriek Recent Acquisitions in het themanummer 'Women of the Rijksmuseum' van *The Rijksmuseum Bulletin*.[7]

De informatie heeft ook consequenties voor het vlaggenspeldje met Wereldbondlint dat zich al in de collectie van het Rijksmuseum bevond. Dat insigne blijkt nu een samengesteld object (convoluut) te zijn waardoor zowel de titel *Insigne van de Wereldbond voor Vrouwenkiesrecht* als de 'description', de 'explanatary note' en de 'provenance' van het object moeten worden herschreven. Zo gaat het niet om een groen, maar een geel zijden strikje; geel (goud) en wit waren in Nederland de kiesrechtkleuren. H.C.A. Hartmans Laeyendecker (niet Laeyendocker [?], zoals nog in de beschrijving staat) heeft daar kennelijk later het vlaggenspeldje op aangebracht. Zij was een actief lid van de afdeling Breda – opgericht in 1903 – van de Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht, en was een jaar (1905-1906) lid van het bestuur van de afdeling. Hierdoor is zowel het hoofdstuk over het *Insigne voor vrouwenkiesrecht* in Gijs van der Hams *Geschiedenis van Nederland in 100 voorwerpen* als het bijschrift in het boek *Strijd*! achterhaald (resp. Van der Ham, 2013; Bosch, 2019, 131).

Conclusies

De focus op objecten om deze geschiedenis te begrijpen heeft een aantal inzichten opgeleverd. Het eerste is dat voor de zichtbaarheid van vrouwen en andere ondergerepresenteerden in het verleden niet alleen het oude gezegde 'No documents, no

6 Het kan zijn dat Begeer het speldje eveneens in omloop heeft gebracht, maar dat lijkt niet waarschijnlijk.

7 Jeroen ter Brugge is conservator maritieme collecties in het Rijksmuseum. De data kloppen niet en het speldje dat Aletta Jacobs in 1919 kreeg aangeboden tijdens het 'overwinningsfeest' is een ander in goud en email uitgevoerd ereteken dat als broche en als hanger kon worden gedragen. Het is in het bezit van het Groninger Museum.

history' geldt, maar ook 'No objects (heritage), no history'. Onze zoektocht heeft laten zien dat onderwaardering van categorieën mensen en met hen samenhangende verhalen (in dit geval over vrouwenkiesrecht/feminisme) uit het verleden leidt tot miskenning en verdwijning van belangrijke stukken uit de materiële nalatenschap van deze geschiedenis. Tegelijkertijd hebben we ervaren dat ondanks deze miskenning er niet helemaal niets bewaard is gebleven, maar dat het bewaren vooral in handen was van een gemengde groep van erfgenamen, de kinderen/dochters, nichten en kleinkinderen/-dochters, en door feministen. Een heel belangrijke les uit de omgang met historische objecten is het belang van samenwerking tussen historici en conservatoren, inhoudsdeskundigen en experts op het gebied van materiële zaken. Ik had deze tentoonstelling nooit kunnen maken zonder co-curator en conservator Egge Knol. Maar ook de interesse van een belanghebbend publiek is van belang geweest voor het welslagen van de tentoonstelling.

Een tweede belangrijk inzicht is dat objecten uit het verleden andere groepen in beeld kunnen brengen dan de geletterde en/of hogeropgeleide elite. Iemand als Klaasje Tuinder uit Texel staat door haar speldje in het Rijksmuseum fier in het beeld, ondanks dat haar naam in de gedrukte annalen niet voorkomt. Het vaandel uit Ten Boer (samen met het bewaard gebleven notulenschrift van de afdeling uit die tijd) en de kaarten uit Zeeland roepen herinneringen op aan vrouwen die elkaar lopend of op de fiets in het dorpscafé troffen en met elkaar de machinaties van de landelijke beweging volgden en mede vormgaven.

Ten derde denk ik dat de tentoonstelling ertoe heeft bijgedragen de (publieke) kennis over de vrouwenkiesrechtbeweging, die ik elders *suffrage literacy* of kiesrechtgeletterdheid heb genoemd, te vergroten (Bosch, 2021).[8] En dat werkt door. Omdat deze actieve strijd van vrouwen om politieke medezeggenschap nu beter wordt ge- en herkend, én gewaardeerd, is de kans aanzienlijk groter dat het erfgoed van de vrouwenkiesrechtbeweging bewaard blijft voor het nageslacht en onderdeel gaat uitmaken van de verhalen die tezamen onze (inter)nationale geschiedenis vormen. Dat blijkt bijvoorbeeld al uit de vondst na sluiting van de tentoonstelling van een prachtig vaandel van de afdeling Hoorn van de VvVK. Zonder de tentoonstelling zou het eerdergenoemde portret van Buisman-Blok Wybrandi waarschijnlijk nooit zijn verhuisd van de zolder van een kleindochter naar de publieke raadzaal in het gemeentehuis in Leeuwarden, of van het nog wel bestaande kleine portret van Wilhelmina Drucker naar het semiopenbare Atria, kennisinstituut voor emancipatie en vrouwengeschiedenis. Dat geldt dus ook voor het speldje van Klaasje Tuinder.

De gift en de aanvaarding van dit vlaggetje maken het mogelijk voor het Rijksmuseum inclusiever te worden in het soort verhalen dat het wil vertellen aan

8 De tentoonstelling vond natuurlijk plaats in een jaar dat er sowieso veel aandacht uitging naar de geschiedenis van het vrouwenkiesrecht.

de hand van voorwerpen. Het verhaal over de langdurige emancipatiestrijd van vrouwen (waarvan het vrouwenkiesrecht een klein maar symbolisch belangrijk onderdeel uitmaakt) is voor de kennis van onze nationale geschiedenis eigenlijk onmisbaar. Het is ook niet moeilijk om bijvoorbeeld voorwerpen uit de politieke emancipatiegeschiedenis van vrouwen in samenhang te tonen met afbeeldingen of objecten uit andere geschiedenissen van vrijmaking of emancipatie. Vlaggen en vaandels, speldjes en sierborden, portretten en kleding zijn ook in veel andere historische bewegingen ingezet als politieke symbolen en herkenningstekens.

Om iets van dat verhaal over vrouwen en hun strijd tegen hardnekkige betekenissen van gender (het feminisme) te kunnen vertellen, moet tegelijkertijd worden geconstateerd dat het Rijksmuseum nog een lange weg heeft te gaan. Zeker heeft de projectgroep Vrouwen in het Rijksmuseum nu al laten zien dat ook met bestaande objecten uit de collectie veel verhalen in het museum kunnen worden verteld, of dat met bestaande objecten vrouwen en gender in het museum zichtbaar kunnen worden gemaakt. Maar hoe mooi zou het zijn als het Rijksmuseum in het kader van dit project ook nog actief op zoek zou gaan naar meer objecten in de eigen collectie die expliciet getuigen van de strijd van vrouwen om gelijkheid en inclusiviteit – binnen en buiten het museum – om zo het vlaggenspeldje of -insigne een duidelijker context te geven en het Rijksmuseum meer MOED te maken, ook in de collectie.

Bibliografie

Balen, W.J. van. 1947. *Frederike*, met een nabetrachting van F.S. van Balen-Klaar. Amsterdam: Amsterdamsche Boek- en Courantmij.

Bergsma, Mark. 2022. "Waar is het portret van Wilhelmina Drucker gebleven?" Geraadpleegd op 22 mei 2023. https://www.wilhelminadrucker.nl/nl/myriam-everard-een-natuurlijke-erfdochter/item/338-waar-is-het-portret-van-wilhelmina-drucker-gebleven

Bosch, Mineke. 2021. "Gender and the Politics of History and Memory – An Inside Reflection on the Dutch Centenary of Universal (Women's) Suffrage'" In Birgitta Bader-Zaar and Mineke Bosch (red.). *Frauenwahlrecht – Umstrittenes Erinnern*. Special Issue *L'Homme. Europäische Zeitschrift für feministische Geschichtswissenschaft*, 32(1): 55-72.

Bosch, Mineke. 2005. *Een onwrikbaar geloof in rechtvaardigheid. Aletta Jacobs, 1854-1929*, Hilversum: Verloren.

Bosch, Mineke. (te verschijnen). "Als blijk van waardering voor haar onversaagd strijden… Zeven portretten van Aletta Jacobs door Isaac Israëls".

Brugge, Jeroen ter. 2023. "12 Baumann & Knauber Fabriek Amsterdam – Women's Suffrage Pin, c. 1909-19. Copper, copper alloy and enamel, 2.9x1.8 x 0.7 cm". *The Rijks Museum Bulletin* 71(1): 88-89.

Buikema, Rosemarie, Layal Ftouni, Nancy L. Jouwe, Bart Rutten, Rolando Vázquez en Rosa L. Wevers (red.). 2019. *What is Left Unseen*. Catalogue of the exhibition *What is Left Unseen*. Museum of Equality and Difference (MOED) in collaboration with Centraal Museum. Utrecht.

Buikema, Rosemarie. 2023. "*What is left unseen*". *Historica* 46(2): 39-43.

Ham, Gijs van der. 2013. "81 – Insigne voor vrouwenkiesrecht". In *De geschiedenis van Nederland in 100 voorwerpen*. Amsterdam: De Bezige Bij/Rijksmuseum: 426-429.

Linnemann, Dorothee (red.). 2018 *Damenwahl! 100 Jahre Frauenwahlrecht.* Frankfurt.

Posthumus-van der Goot, W.H. en Anna de Waal (red.). 1977 [1948]. *Van moeder op dochter. De maatschappelijke positie van de vrouw in Nederland vanaf de Franse tijd.* Nijmegen: SUN.

Takayanagi, Mari, Melanie Unwin en Paul Seaward (red.). 2018. *Voice & Vote. Celebrating 100 Years of Votes for Women*. Londen: Regal Press.

Tickner, Lisa. 1987. *The Spectacle of Women. Imagery of the Suffrage Campaign, 1907-1914.* Londen: Chatto & Windus.

Wilde, Inge de. 1992. *"Er is nog zooveel te doen op de wereld". Brieven van Aletta H. Jacobs aan de familie Broese van Groenou.* Zutphen: Walburg pers.

About the author

Mineke Bosch: professor emeritus moderne geschiedenis, Rijksuniversiteit Groningen.